

HASTALIK VE HASTALIK BELİRTİLERİNE DAİR ADLANDIRMALAR

Cengiz YAKINCI - Nesrin SİS

Dil toplumla beraber yaşayan, gelişen, değişen canlı bir unsurdur. Her dil, ait olduğu milletin hayatıyla, dünya görüşüyle, kültürüyle iç içedir ve toplumu millet yapan unsurların, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında en önemli etkidir. Her dilin kendine ait bir yapısı, kuralları ve söz varlığı vardır. Söz varlığı denince ilk olarak “bir dile ait bütün sözcükler” akla gelir. Bir dilin bütün sözcüklerinin, o dilin içinde yaşadığı kültürle birlikte ele alınması, birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Söz varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesitidir (Aksan 1996: 7).

Söz varlığını oluşturan unsurlar içinde ilk önce üzerinde durulması gereken *temel söz varlığı* veya *çekirdek sözcükler* adı verilen unsurlardır. Temel söz varlığını oluşturan bu çekirdek sözcükler belirlenirken odak noktası olarak insan alınmalı ve insanın organları başta olmak üzere onun en doğal gereksinimleriyle ilgili kavramlar düşünülmelidir (Aksan 1996: 26). İnsan merkeze alındığında Türkçede temel söz varlığının çekirdek kelimeleri arasında yer alan vücut ve organlarla ilgili sözcüklerin, mide ve pankreas, isimleri dışında neredeyse tamamı Türkçedir.

Dil biliminde, bir dilin bir nesne olay veya eylemi kendine özgü biçimde, belli bir kavrama dayanarak adlandırmasına “kavramlaştırma” veya “anlamlama” adı verilmektedir (Aksan 2006: 167). Türkçenin bu açıdan en önemli özelliği, hem tek tek sözcüklerde hem deyimlerde hem de birden fazla unsuru olan birimlerde kavramlaştırma sırasında doğadaki nesnelere

dayanması, doğadaki nesnelere, biçimler ve renklerden yararlanarak, bir şeyi canlandırarak anlatmasıdır (Aksan 2009: 97).

Doğadan hareketle somutlaştırılarak anlamlandırılan kavramların içinde bulunan bazı hastalık isimleri dikkati çekmektedir. Örneğin “karışık renkli, çok renkli, alaca” (TDK 2005: 63) anlamlarına gelen “ala” sözcüğü “ala hastalığı”nı ifade etmek için kullanılır. “Ala hastalığı” veya “vitiligo” hastalığında, pigment yetersizliği sonucu deride, dağınık ve yama şeklinde sınırları belli olan beyaz alanlar (leke) oluşur. Süt kadar belirgin bir beyazlıkta olan bu lekelerin büyüklükleri değişiktir; nokta kadar ya da 2-3 madeni para büyüklüğünde olabilirler. Vücutta bu hastalıktan en çok etkilenen yerler el, kol, bacak ve yüzdür. Bunun gibi; “kızıl lekeler döktüren bulaşıcı ateşli bir hastalık” (TDK 2005: 1175) olan “kızıl” hastalığıyla, “yüksek ateşli kırmızı renkte geniş lekeler döktüren tehlikeli bir hastalık (TDK 2005: 1176) olan “kızamık” hastalığının adlandırılmasında “kırmızı, kızıl” renkleri esas alınmıştır. Benzer şekilde, Latince “beyaz” anlamındaki “albus” sözünden hareketle adlandırılan “albinizm” göz, deri ve saçta melanin pigmentinin azalması veya olmaması sonucunda ortaya çıkan hastalıktır ve Türkçede “akşın” sözüyle adlandırılmıştır.

“Tırnağı çevreleyen yumuşak dokunun iltihaplanması sonucu meydana gelen ağrılı şiş” olan “dolama” (TDK 2005: 554), tıptaki adıyla “paronişi”, iltihabın tırnağın çevresinde dolanmasından hareketle “dolama” şeklinde benzetme ve somutlaştırma esas alınarak ifade edilmiştir. Bir çeşit uçuk virüsünün sebep olduğu genellikle tek taraflı göğüs veya karın bölgesini sarsacak şekilde tutan ve döküntülü hastalık olan “zona” hastalığı adını Latince “kuşak” anlamına gelen “zon” kelimesinden almıştır. Bu hastalık Türkçede “kuşakça” şeklinde adlandırılmaktadır. Bunun gibi, tıpta “hordeolum” olarak geçen hastalığın adı Latince kaynaklı olup “arpa” anlamındadır. Göz kapağındaki yağ bezlerinde enfeksiyona bağlı olan bu yangısal hastalığa Türkçede “arpacak” denilmektedir.

Aynı şekilde “kabakulak, suçiçeği, toplardamar, atardamar” adlandırmalarında da benzetme ve somutlaştırma etkili olmuştur. Kabakulak hastalığında kulağın önündeki “parotis” adlı tükürük bezi şişer ve kabalaşmış bir kulak görüntüsü oluşur. Suçiçeği hastalığı ise içinde serum tarzında sıvının biriktiği keseciklerle belgindir.

“Adolescence”, “adölesan” çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik dönemidir. Bu dönemde ergenin genel olarak duygularında istik-

rarsızlık hâkimdir. Duygularını abartılı ve coşkulu yaşayan ergen, bir gün önce mutlu ve hayat dolu iken ertesi gün içine kapanmış ve bitkin bir hâlde olabilir. Duyguların anlık olarak bile değişebilmesi söz konusudur. Beklenmedik öfke patlamaları yaşayabilir. Bu dönemdeki fiziksel değişiklikleri ve ona paralel olarak görülen ruhsal ve cinsî değişiklikleri ifade etmek için kullanılan “delikanlı” sözü, hem kız hem erkek çocuklarda “kanın deli akması” şeklinde bir somutlaştırma ve benzetme yoluyla bir şeyi canlandırarak adlandırma örneklerindedir.

Vücudun herhangi bir yerindeki ağrı sızı, “ağrı” kelimesiyle ifade edilmekte fakat “aralıklı ve batar gibi saplanır gibi giren ağrı”, Latince “kolik” (aralıklarla gelen batar tarzda ağrı) İngilizce “*colic*” Türkçe “sancı” kelimesi ile anlatılır. “Saplamak, batırmak, sokmak” anlamına gelen “sançmak” (Gülensoy 2007: 730), fiilinden türemiş olan sancı sözü; bundan dolayı “doğum sancısı, böbrek sancısı” gibi kullanımlarda görülüp anlam olarak ağrının şeklini tasvir eder niteliktedir.

Türkçe yapısı bakımından yeni kelime ve kavramlar türetmeye çok elverişli bir dildir. Binlerce isim ve fiil kökünden yapım ekleriyle yeni kelimeler türetilir ve türetme sırasında kökte bir değişme olmaz. İsim veya fiil köklerine getirilen eklerin kendilerine ait işlevleri vardır. Mesela fiil kök veya gövdelerinden bir işin yapılma tarzını ve şartını ortaya koyan “-mAcA” eki (Korkmaz 2003: 93) boğulurcasına öksürmeyi ifade eden “boğmaca”yı Latince “*pertussis*” (şiddetli öksürük), İngilizce “*whooping cough*” (boğulurcasına öksürük), net bir şekilde kavramlaştırmıştır. Pratikteki tanısı öksürüğün gözlenmesi yoluyla konan boğmaca damlacık yoluyla bulaşan bir enfeksiyon hastalığıdır. Boğmacada öksürük, hastalık ortaya çıktıktan yaklaşık 30-40 gün kadar daha devam eder. O sebeple halk arasında “kırk gün öksürüğü” olarak da bilinir.

Osmanlı Türkçesinde “iltihap” denilen, vücudun yerel bir korunma cevabı olan ve temel bulguları “*rubor* (kızarıklık), *tümör* (şişlik), *calor* (ısı artışı) ve *dolor* (ağrı)” ile belirginleşen “enfeksiyon” da “yanmak” fiilinden -GI ekiyle türetilen “yangı” ismiyle adlandırılmıştır. Eski Yunancada “nokta” anlamına gelen ve tıpta derideki yağ bezlerinin yangılı hastalığı olarak belirtilen “akne” şeklinde adlandırılan hastalığın Türkçe karşılığı, “sigil+çe” yapısından gelişmiş olan “sivilce” kelimesidir.

Bu durum tabiat taklidi sesler olan yansımalar için de geçerlidir. Yansıma isimlerden fiil türeten “+Kır-” ekiyle (Korkmaz 2003: 115), türetilmiş

pek çok fiilden birkaç örnek verilebilir: “hıç+kır-, pıs+kır-, ös+kür->öksür-, tıs+kır->tıksır-, ö+gür->öğür-, tü+kür-”. Yansımalar her dilin kendine özgü olan taklidi seslerdir ve o dili konuşanlar tarafından aynı hadise, aynı şekilde, ses taklidi ile ifade edilir. Yansımalar bakımından çok zengin bir dil olan Türkçede yansıma bir kökten çeşitli yapım ekleriyle türemiş binlerce söz vardır.

Son bir değerlendirme yapılacak olursa şunlar söylenebilir: Her dilin kendine has bir söz varlığı mevcuttur. Temel söz varlığı veya çekirdek kelimeler açısından merkeze alınan, insan vücudu ve organlarıyla ilgili sözlerin neredeyse tamamı Türkçedir. Somutlaştırma, doğaya dayalı benzetme, canlandırma, söz birleşmeleri ve eklerle yeni kelimeler türetme, Türkçede, anlamlandırma ve adlandırmanın ana çıkış noktalarıdır. Türkçe bütün söz varlığını kapsar nitelikte olan bu durum, yukarıda örnek verilen “alaca”, “kı-zamık”, “kızıl”, “akşın”, “kabakulak”, “dolama”, “sancı”, “sivilce”, “öğür-mek”, “tükürmek”, “delikanlı”, “boğmaca” ve “yangı” gibi bazı hastalık adlarında veya hastalık belirtileri ve tasvirlerinin kavramlaştırılmasında açıkça görülmektedir.

Kaynakça

- Aksan, Doğan (1996), *Türkçenin Sözvarlığı*, Ankara: Engin Yayınevi.
- _____ (2006), *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____ (2009), *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Gülensoy, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.